

Ema Odorčić

Kultura sjećanja i pamćenja: Salem (Witch City)

Sažetak: Kultura sjećanja se u današnjem gradu Salemu (Massachusetts) najviše očituje u sjećanju na tragične događaje iz 1692./93. godine. Riječ je o suđenjima tobožnjim vješticama, u kojima je bilo optuženo preko 100 ljudi, a pogubljeno 19. Optužbe su započele u puritanskom selu Salemu (današnji Danvers), da bi se proširile i na susjedna mjesta. Ti su događaji u američkoj povijesti ostali zapamćeni kao primjer nepravde i masovne paranoje. Mnogi su povjesničari pisali o ovim događajima, a poslužili su i kao inspiracija brojnim književnicima. Činjenica da je dio suđenja bio održan u nekadašnjem gradu Salemu donosi današnjem gradu profit u obliku "vještichjeg turizma" (niz turističkih atrakcija povezanih s vješticama).

Ključne riječi: rani novi vijek, progoni vještica, Salem, puritanci, kolonija Massachusetts Bay, američka povijest

UVOD

Vjerovanje u vještice i čarobnjake postoji još od davnih vremena ljudske prošlosti (primjerice, još iz Asirije: zapisi o čarobnjaštvu iz knjižnice u Ninivi). Kao narode osobito povezane s čarobnjaštvom u starome vijeku možemo izdvojiti Kaldejce i Medijce među kojima je ono bilo ugledno. Međutim, stavovi prema čarobnjaštvu vrlo se razlikuju od religije do religije. Osobito se razlikuju stavovi monoteističkih religija (magične moći proizlaze iz veze sa zlim duhovima; čarobnjaštvo kao oblik idolopoklonstva), od stavova politeističkih religija (ne uvijek negativan stav prema čarobnjaštvu, nekada ga i same prakticiraju).¹ Gotovo da i nije potrebno spomenuti da je stav ranonovovjekovnih kršćana prema čarobnjaštvu bio vrlo negativan.

¹ Vladimir Bayer, *Ugovor s đavlom* (Zagreb: Informator, 1982), 19-23.

Događaji koji su ostali najzapamćeniji u povijesti Salema suđenja su "vješticama" krajem 17. stoljeća. Rad istražuje povijest grada Salema i utjecaj tih događaja na današnji grad, zbog kojih je on i stekao reputaciju Grada vještica (Witch City). Suđenja su se odvijala između 1692. i 1693. godine u nekoliko mjesta kolonije Massachusetts Bay u Sjevernoj Americi, baš kada su u Europi počela jenjavati. Optužbe i tenzije među susjedima započele su u tada puritanskom selu Salemu (današnji Danvers; selo se razvilo iz grada Salema u kojem se odvijao dio suđenja, a koji i danas nosi isto ime), ali su se vrlo brzo proširile i na susjedna mjesta. Optuženo je bilo preko 100 ljudi, a pogubljeno 19 (s tim da je jedna osoba umrla prilikom mučenja). Na cijelu su situaciju dodatno negativno utjecala i ratna zbivanja, koja su još više poticala osjećaj paranoje (puritansko vjerovanje da se sam vrag namjerio na koloniju) i nesigurnosti. Relativno je kratko vrijeme prošlo do proglašenja cijelog postupka suđenja nezakonitim (1702.), ali duže do službene isprike tada već savezne države Massachusetts za događaje 1692./93. (1957).² Suđenja su u američkoj povijesti ostala zapamćena kao karakterističan primjer nepravde i masovne paranoje. Svijest o tome prisutna je, dakako, i u modernom Salemu, pa grad ima nekoliko spomenika podignutih u znak sjećanja na žrtve (primjerice *The Salem Witch Memorial*, otkriven 1992.). Međutim, sjećanje na suđenja današnjem je Salemu donijelo i znatnu ekonomsku korist u obliku tzv. "vještičjeg turizma", raznih atrakcija povezanih s vješticama koje gradu dovode mnoge posjetitelje. Tako su se u gradu pojavila dva suprotstavljena mišljenja: jedan dio stanovnika smatra takav oblik turizma prihvatljivim, dok drugi dio smatra da se stavlja preveliki naglasak na "vještički turizam" zbog čega se zanemaruju neki drugi elementi povijesti Salema (primjerice, uloga i značaj pomorstva).

SALEM

Salem je bio prvo osnovano mjesto kolonije Massachusetts Bay. Kolonija je prema svojoj Povelji o osnutku (potvrdio kralj Charles I. 1629. godine) formirala i vlastiti zakonik, sličan onome iz matične Engleske, ali s određenim posebnostima (primjerice, jedina dopuštena vjera bilo je puritanstvo). Glavno središte bio je Boston oko kojega se vrlo brzo razvio niz naselja. Nakon osnivanja četiri okruga 1643. godine, grad Salem postao je sjedište okruga Essex. Prvih nekoliko godina nakon osnivanja, kolonija je osobito profitirala trgovinom krznom s Indijancima i ribarstvom (bakalar), a iskorištavale su se i šume. Tako je Boston ubrzo postao ekonomskim centrom Nove Engleske.³ Značajna je godina za koloniju 1686. kada je formiran *Dominion of New England*, na čijem je čelu bio guverner Edmund Andros. *Dominion* je uključivao kolonije Massachusetts Bay, Maine, Plymouth, Rhode Island i Connecticut, a od 1688. godine New York, te Istočni i Zapadni Jersey. Srušen je pobunom u Bostonu 1689. godine (kada su pripadnici kolonije Massachusetts Bay zbacili Edmunda Androsa s položaja guvernera), nakon revolucije u Engleskoj iste godine (tzv. *Glorious Revolution*) kada su budući vladari Mary i William zbacili

² Jess Blumberg, „A Brief History of the Salem Witch Trials.“, <http://www.smithsonianmag.com/history/a-brief-history-of-the-salem-witch-trials-175162489/>, pristup 9.1.2018.

³ Emerson W. Baker, *A Storm of Witchcraft* (New York: Oxford University Press, 2015), 46-47.

tadašnjeg kralja Jamesa II. s prijestolja.⁴ Novi kralj i kraljica izdali su novu Povelju kolonije Massachusetts Bay 1691.⁵ William Phips, tadašnji guverner kolonije, novu je Povelju donio u Massachusetts Bay tek u svibnju 1692., u vrijeme sudskih postupaka protiv «vještica» u Salemu.⁶

Grad Salem osnovali su engleski puritanci (tzv. *puritanska dijaspora*) 1626. godine. Oni su pripadali reformnoj (kalvinističkoj) struji unutar engleskoga protestantizma, nastaloj u drugoj polovici 16. stoljeća. Mnogi puritanci otišli su iz Engleske u razdoblju između 1620. i 1640. godine, kako bi pobjegli opresiji kraljeva Jamesa I. i Charlesa I. i od onoga što su oni smatrali kvarenjem Engleske (Anglikanske) crkve. Prva je grupa kolonista bila predvođena Rogerom Conantom, koji je grupu doveo do mjesta koje su Indijanci nazivali Naumkeag (*Mjesto za pecanje*). Bila je to dobro zaštićena luka koja je prije bila indijansko naselje. Godine 1628., u Naumkeag je pristigla nova grupa kolonista predvođena Johnom Endicottom. Uskoro su između Conantove i Endicottove grupe izbile nesuglasice. Međutim, uspjeli su ih riješiti mirnim putem, pa su odlučili promijeniti ime naselja u Salem (od hebrejske riječi *shalom*, mir). U ljeto 1630. godine, došla je velika grupa novih kolonista predvođena Johnom Winthropom (budući prvi guverner i jedna od ključnih figura u osnivanju kolonije). Međutim, ta je grupa odlučila nastaviti putovati prema jugu, pa je tako osnovan grad Boston. Kako je rastućoj populaciji grada Salema uskoro ponestalo obradivih površina, stanovnici su se počeli seliti prema unutrašnjosti. Tako su nastale tzv. *salemske farme*, iz kojih će se razviti selo Salem. Do značajnijih ekonomskih promjena u gradu Salemu došlo je 1650-ih i 1660-ih godina, kada je zajednica iz uglavnom poljoprivredne prešla u trgovačku. To je, dakako, utjecalo i na salemske farme (elita koja je tu posjedovala zemljišta sada je bila privučena trgovinom, pa ih je počela prodavati stanovnicima zainteresiranima za poljoprivredu). Farme su bile poprilično izolirane od gradske politike i nisu imale jedinstveno središnje vodstvo. Grad Salem polako se počeo pretvarati u centar pomorske trgovine. Tamošnji su stanovnici dobro živjeli od sredstava stečenih tom trgovinom i bili su bogatiji od susjeda na salemskim farmama. Bili su to začeci nastanka razlika između grada i sela Salema.⁷ Put sela Salema do statusa grada bio je poprilično dug, te je ono prvo postalo četvrt Danvers (zapravo slobodan grad, ali bez prava izbora predstavnika u parlament). Na kraju je Danvers ipak postao pravi grad, i to 4. srpnja 1776. godine, kada su Sjedinjene Države proglasile neovisnost o britanskoj vladavini (Deklaracija o nezavisnosti).⁸ Na početku 19. stoljeća grad Salem bio je pomorsko i trgovačko središte, jedan od najbogatijih i najvećih američkih gradova, te glavna luka u trgovini s Azijom. Međutim, Jeffersonov akt iz 1812. (*Embargo and the War*, koji je ograničavao trgovinu) bio je početak kraja zlatnog doba grada. U 20. je stoljeću grad zapao u ekonomske probleme i postao ovisniji o turizmu (i to «vještičjem».⁹

4 Isto 54-59.

5 Rebecca Beatrice Brooks, „History of the Salem Witch Trials.“ (History of Massachusetts Blog, 18. kolovoz 2011.), <http://historyofmassachusetts.org/the-salem-witch-trials/>, pristup 9.1.2018.

6 Baker, *A Storm of Witchcraft*, 68.

7 Isto 44; 69-75.

8 Isto 235-236.

9 Isto 272-275.

VJERSKA I VOJNO-POLITIČKA SITUACIJA

U gradu i selu Salem prevladavali su puritanci. Za njih je bilo karakteristično vjerovanje u predestinaciju, kao i vjerovanje da se u svim događajima mogu raspoznati znakovi Božjeg zadovoljstva ili nezadovoljstva. Kako je kolonija napredovala tako se puritansko društvo počelo sve više sekularizirati, pa su svećenici često propovijedali vraćanje starim vrijednostima, veću pobožnost i kritizirali društveni moral. Te su propovijedi često sadržavale i misao da su duhovno slabiji ljudi (tu se prvenstveno mislilo na žene) u opasnosti da budu žrtve obmane, da postanu oruđe vraga. Neprijatelji pobožnih puritanaca (vrag, zli duhovi, demoni) prema mišljenju propovjednika skrivali su se u tzv. *nevidljivom svijetu*. Lov na vještice i puritanstvo često su bili povezani. Primjerice, većina postupaka protiv vještica u Americi bila je vođena u puritanskim kolonijama Massachusetts Bayu i Connecticutu (vodili su ih puritanski svećenici), a najveći lov na vještice u Engleskoj pokrenuli su puritanci za vrijeme engleskih građanskih ratova. Međutim, korištenje tzv. *bijele magije*, zaštitne magije (za zaštitu domova) i protukletvi bilo je vrlo rašireno, čak i u domovima najgorljivijih puritanaca.¹⁰

Na stvaranje atmosfere pogodne za razvoj optužbi, koje su onda dovele do sudskih procesa protiv tobožnjih vještica, utjecali su mnogi čimbenici. Na koloniju, pa tako i na Salem, utjecala su tadašnja ratna zbivanja. Rat kralja Filipa (*kralj Filip* bio je engleski naziv za poglavicu plemena Pokunoket, Metacoma, koji je vodio pobunu) započeo je 1675. i često se opisuje kao posljednji (i neuspjeli) pokušaj Indijanaca iz južne Nove Engleske da otjeraju engleske doseljenike.¹¹ Sukob je trajao do 1678. (mir iz Casca) i bio je jedan od najkrvavijih u američkoj povijesti, a i vrlo skup (potrošena je velika količina kolonijalnog blaga, pa su u narednim godinama povećani porezi). Iako je rat bio daleko od okruga Essex, ipak je i tamo izazvao osjećaj nesigurnosti. Osim toga, u njemu su sudjelovali vojnici okruga, od kojih su mnogi poginuli. Čak i nakon završetka rata vladao je strah od napada Indijanaca. Cijelu su situaciju još napetijom činili puritanski svećenici, koji su počeli taj rat prikazivati kao izraz Božje srdžbe.¹² Na povećanje osjećaja nesigurnosti i već postojećega negativnog stava prema Indijancima utjecao je i Rat kralja Williama (1689.-1697.) koji je trajao i za vrijeme salemskih suđenja. Bio je to sjevernoamerički produžetak Rata Velike alijanse koji su vodili engleski kralj William III. i Augsburška liga protiv francuskog kralja Luja XIV. (završio je mirom u Rijswijku 1697. godine).¹³ Tijekom rata, velik broj ljudi bježao je iz pogođenih mjesta, a dio izbjeglica došao je i u selo Salem, što je također izazvalo tenzije. Također, vlasti su zbog financiranja rata opet povećale porez, a došlo je i do inflacije. Takva loša ekonomska situacija zimi 1691./92. bila je dodatno pogoršana hladnoćom, razdobljima suše i propalim usjevima. Posvećenost puritanskim vrijednostima bila je u padu, što je izazvalo misao

¹⁰ Isto 49-50; 126; 131.

¹¹ „King Philip’s War“, <http://www.history.com/topics/native-american-history/king-philips-war>, pristup 9.1.2018.

¹² Baker, *A Storm of Witchcraft*, 50-52.

¹³ *Encyclopedia Britannica*, „King William’s War“, <https://www.britannica.com/event/King-Williams-War>, pristup 9.1.2018.

da Crkva gubi svoj utjecaj, da na neki način propada.¹⁴

ISTRAGE I SUĐENJA

I u selu Salemu mogle su se osjetiti tenzije. Osim stalnog nadmetanja dviju najutjecajnijih grupacija, obitelji Putnam (vezani uz selo Salem) i Porter (više vezani uz grad Salem), unutar sela pojavio se i problem tzv. frakcija (koji se javio i u okolnim mjestima), odnosno podjele stanovnika na grupacije s različitim stavovima i ciljevima (u slučaju frakcija obitelji Putnam i Porter nisu uvijek bile na suprotnim stranama). Frakcije su se prvenstveno razvile oko prava na izbor seoskog svećenika i to već pri zaposlenju prvoga seoskog svećenika. Iako su ga svi seljani u početku jednoglasno izabrali, nakon kraćeg vremena formirale su se dvije frakcije od kojih ga je jedna podržavala, a druga željela da odstupi s dužnosti. Slični su se problemi pojavili i sa sljedeća dva svećenika. U proljeće 1689. godine, krenuli su pregovori s novim svećenikom, Samuelom Parrisom, koji je na dužnost stupio u srpnju 1689. godine. Uskoro su se i oko Parrisa razvile frakcije, jedna koja ga je željela udaljiti iz sela, i druga koja je željela da ostane. Naime, Parris je izazvao nezadovoljstvo dijela seljana rigoroznim uvjetima koje je postavljao za učlanjenje u Crkvu. Mnogi stručnjaci smatraju da je sve te razmirice među seljanima, sukobe, suprotnosti i podjele u tabore, Samuel Parris svojim načinom vođenja Crkve sela Salema učinio još napetijima.¹⁵ Postojali su i naizgled beznačajni konflikti između susjeda (često su se temeljili na nekim prijašnjim, neriješenim razmiricama; optužbe vezane za granice između posjeda, nepopravljene ograde, zbog kojih je stoka prelazila na tuđi posjed itd.),¹⁶ kao i sukobi između Salema i susjednih zajednica (Topsfielda, Andovera i Wenhama), uglavnom u svezi s porezom (na kojim zemljištima ga koja zajednica ima pravo ubirati jer nisu postojala jasna razgraničenja).¹⁷

Optužbe su krenule iz kućanstva obitelji Parris. U siječnju 1692. godine, nakon što se neobično ponašanje kćeri svećenika Parrisa, devetogodišnje Elizabeth, a kasnije i njezine jedanaestogodišnje sestrične Abigail, nije uspjelo definirati kao bolest, posumnjalo se da su začarane. Kasnije su se pojavile i druge «začarane» djevojčice i djevojke. Postoji više teorija o uzrocima njihove «bolesti». Osim raznih teorija o psihičkim i fizičkim bolestima, često se kao uzrok navodi i grupna histerija (tzv. *conversion disorder*, s čime se slažu mnogi stručnjaci) ili pak gluma, odnosno pretvaranje (povjesničari Bernard Rosenthal i Peter Hoffer). Velik je broj stručnjaka takvo neobično ponašanje pokušao objasniti samo jednim uzrokom, ali vjerojatnije je da ih je bilo više. Postoje i mišljenja da je takvo ponašanje bilo oblik protesta protiv represivnog i patrijarhalnog puritanskog društva, ali je moguć i suprotan razlog (osjećaj obaveze «bolesne» osobe da zaštiti društvo i napravi nešto što su starješine tog društva smatrale ispravnim). Neki stručnjaci su stanje «opsjednutih» pripisali paralizi prilikom spavanja (*sleep paralysis*), gljivici

¹⁴ Baker, *A Storm of Witchcraft*, 43.

¹⁵ Isto 80-97.

¹⁶ Isto 151.

¹⁷ Isto 82.

ergot (bolest *konvulzivni ergotizam*), te bolestima poput encefalitisa i Lajmske bolesti.¹⁸ Prve tri optužnice bile su podignute protiv tipičnih osoba koje su se u ranom novom vijeku optuživale da su vještice (marginalizirane skupine, niži slojevi društva): ropkinje obitelji Parris Titube, prosjakinje Sare Good i siromašne starice Sare Osborne (Osburn). Mogu se izdvojiti dva ključna trenutka suđenja. Prvi je priznanje ropkinje Titube da je vještica i njezino imenovanje drugih navodnih vještica. Tako je došlo do značajnog poticaja progonima, a ona ih je svojim priznanjem na neki način legitimizirala. Ključna je bila i Abigail Hobbs koja je dala novi smjer progonima time što je prva opisala vruga (kako izgleda, gdje ga je susrela – blizu granice s Maineom, gdje su bila ratna zbivanja). Tada se počelo sumnjati na ljude iz drugih mjesta, ne samo Salema, a optuženi su se počeli povezivati s ratovima koji su se vodili oko granice (o vezi graničnih područja i zajednica sa situacijom u Salemu među prvima je pisala Mary Beth Norton).¹⁹ Uskoro se broj začaranih (optuživačica) i broj optuženih počeo povećavati. Među optuženima našle su se i neke ugledne osobe (poput Rebecce Nurse, ugledne pripadnice Crkve grada Salema, kao i jednog od nekadašnjih salemskih svećenika, Georgea Burroughsa). Za optuženike je bilo karakteristično da su svi bili na neki način doživljavani kao prijetnja, izravna ili neizravna. Neki su bili povezani s političkom, neki s vjerskom, a neki s vojnom prijetnjom dobrobiti kolonije. Među njima bilo je i onih koji su zlouporabili moć ili položaj (ili su bili pod sumnjom da jesu). Optuženici su često bili stranci, prijetnja moralnoj reformaciji, ili su bili povezani s vjerom koja nije puritanska. To su mogle biti i osobe koje su doživjele pad ili porast društvenog ugleda, ili nisu bile dovoljno poslušne, odnosno pokorne prema onima višeg statusa ili prema postojećem društvenom poretku. Dakako, žene su bile optuživane više nego muškarci, zato što ih se smatralo slabijima, pa ih je stoga bilo lakše obmanuti i iskvariti.²⁰ Zbog velikog broja optužbi, guverner Phips je u svibnju 1692. (nakon povratka s novom Poveljom kolonije) sazvao posebni sud (*Court of Oyer and Terminer*), koji se uz ostalo trebao baviti i optužbama za vještičarenje. Članove tog suda činilo je osam sudaca od kojih niti jedan nije bio školovani pravnik, ali su pripadali društvenoj eliti. Suci su se u svojim presudama prvenstveno oslanjali na engleski Akt o vještičarenju (*Witchcraft Act*) iz 1604. godine (smrtna kazna za osobu koja bude proglašena krivom za zazivanje zlih duhova ili komunikaciju s vragom), ali i na nekoliko rasprava koje su objašnjavale kako ispitati dokaze u suđenju za vještičarenje (*Guide to Grand-Jury Men* Richarda Bernarda, *Country Justice* Michaela Daltona i *An Assistance to Justices of the Peace* Josepha Keblea). Budući da je konkretnih dokaza u suđenjima vješticama bilo skoro uvijek nedovoljno, suci su se morali poslužiti i drugim metodama od kojih su ključne bile tzv. *spectral evidence* (prihvatanje snova i vizija kao dokaznog materijala) i *touch test* (ako začarana osoba dotakne onoga tko ju je začarao, simptomi začaranosti se smanjuju), a oslanjali su se i na pronalaženje tzv. vještičjeg znaka (*witch's teat*: najčešće u obliku neke nepravilnosti na koži). Korištenje tih metoda bio je pseudoznanstveni pokušaj spoznavanja duše i *nevidljivog svijeta*; oslanjali

18 Isto 98-123.

19 Alison Games, *Witchcraft in Early North America* (Plymouth, UK: Rowman & Littlefield Publishers, 2010), 60-61.

20 Baker, *A Storm of Witchcraft*, 125-128.

su se na tadašnje znanstvene teorije, a podržavali su ih i neki od vodećih pravnih, vjerskih i filozofskih umova onoga vremena.²¹ Suci se nisu bavili dokazivanjem krivnje optuženih nego su automatski pretpostavili da ti ljudi jesu krivi. Dakle, cilj im je od početka bio doći do osude, pa se katkad nisu pridržavali nekih uobičajenih sudskih procedura.²² Uskoro (nakon svibnja 1692.) su optužbe prešle granice Salema (optuženi pojedinci iz Andovera, Billerice, Ipswicha, Marbleheada, Maldena, Readinga, Rumney Marsha, Charlestowna i Bostona). Prva pogubljena osoba (lipanj 1692.) pod optužbom da je vještica bila je Bridget Bishop. Nakon njezine smrti, situacija se malo primirila, a u ovo su se vrijeme javile i prve sumnje javnosti o ispravnosti postupaka i korištenih metoda u suđenju. Međutim, sud je nekoliko tjedana poslije na smrt osudio pet žena koje su pogubljene u srpnju 1692. U kolovozu 1692. ponovno je petoro osoba bilo obješeno. Posljednje smrtne kazne bile su izvršene u rujnu 1692. Ostatak osuđenih na rujanskim zasjedanjima (koja će biti i posljednja zasjedanja suda *Oyer and Terminer*) na ovaj su ili onaj način izbjegli pogubljenje.²³ Guverner Phips u to je vrijeme prvi puta obavijestio nadređene (u Engleskoj) o situaciji sa suđenjima, a krajem listopada 1692. odlučio je raspustiti sud *Oyer and Terminer*. Kao dio procesa stvaranja novog zakonika kolonije, u studenom 1692. odobren je novi sudski sustav (gdje je vrhovni sud bio *Superior Court of Judicature*, koji je trebao preuzeti i suđenja vješticama, s tim da nije priznavao ni *spectral evidence* ni *touch test*). Guverner Phips odgodio je izvršenje smrtnih kazni i one na kraju nisu bile izvršene. Posljednja zasjedanja *Superior Court of Judicature* na temu vještica bila su u travnju i svibnju 1693., kada je ostatak optuženika bio oslobođen.²⁴ Za ova je suđenja karakteristično da su svi optuženici koji su priznali zločin preživjeli suđenje.²⁵

Jedna od prvih posljedica suđenja bio je porast broja djela koja su ih kritizirala, pa ih je guverner Phips pokušao zakonski zabraniti. Prvi glasovi protiv tih događaja bili su protiv metoda (*spectral evidence, touch test*), ali se suce nije kritiziralo (autori Increase Mather, Samuel Willard, Robert Pike). William Phips je nekoliko godina nakon suđenja izgubio mjesto guvernera. Nakon njega Massachusetts Bayom upravljao je zamjenik guvernera William Stoughton (1695.-1701.), a zatim John Dudley (1701.-1715.) pod kojim je moć puritanizma izbljedjela, a Massachusetts Bay postao kraljevska kolonija.²⁶ Što se samog Salema tiče, dio ljudi zauvijek se odselio, a dio je izmijenio prezimena (primjerice, Corwini su postali Curweni, Nurse su postali Nourse, Hathorne su postali Hawthorne, od kojih potječe i poznati pisac Nathaniel Hawthorne). Žrtve suđenja, njihove obitelji i prijatelji, ubrzo su pokrenuli postupak za vraćanje ugleda.²⁷ Opći je sud 1703. godine vratio ugled nekolicini žrtava suđenja, da bi se ubrzo broj peticija za povrat

21 Isto 26-29; 117-118.

22 Isto 185.

23 Isto 28-38.

24 Isto 40-41.

25 Isto 154.

26 Isto 194-197; 200.

27 Kada je netko bio osuđen za zločin koji se kažnjavao smrću (u engleskom pravnom sustavu ranoga novog vijeka), osim gubitka imovine, izgubio bi i ugled, što je utjecalo i na društveni status njegovih potomaka. Baker, *A Storm of Witchcraft*, 141-142.

ugleda (ali i povrat imovine) povećao. Krajem 1711. većini je žrtava vraćen ugled i isplaćen im je dio odštete. Godine 2001. vraćen je ugled ostatku oštećenih salemskim progonima.²⁸ Dio sudionika u suđenjima javno se ispričao za svoju ulogu u tom događaju.²⁹

Mnogi su se događaji u američkoj povijesti uspoređivali s pričom iz Salema tako iskazujući njihovu nepravедnost. Slučaj Salema se 1760-ih i 1770-ih (razdoblje koje vodi prema Američkoj revoluciji) često koristio kao inspiracija za propagandu, a nakon revolucije Salem postaje dio nacionalne debate između federalista i jeffersonista (antifederalista). Djelo kojim kreće moderna era povijesnih istraživanja suđenja je *Salem Witchcraft* (1867.) Charlesa Uphama, a prva opširnija povijest suđenja vješticama napisana u 20. stoljeću bestseller je Marion Starkey, *The Devil in Massachusetts* (1949.). Salemskom pričom bila su inspirirana i mnoga poznata književna djela, poput kazališne predstave Arthura Millera, *The Crucible* iz 1953. godine, kao i djelo *The House of the Seven Gables*, koje je 1851. objavio Nathaniel Hawthorne.³⁰

Jedna od ključnih posljedica suđenja današnja je reputacija grada Salema kao Grada vještica.

WITCH CITY

Zbog događaja iz 1692./93., grad Salem postao je neraskidivo povezan s vještičarenjem i vješticama, dok se nekadašnje selo Salem uspjelo od toga udaljiti (najviše zbog promjene imena u Danvers). Godišnjice suđenja (200. godišnjica 1892. godine i 300. godišnjica 1992. godine) bile su karakterističan primjer masovnog pokušaja kapitaliziranja suđenja, ali i pokušaj komemoracije tih događaja. Godine 1892., prvi se put u Salemu pojavio «službeni» logo koji prikazuje vješticu (na priručniku za posjetitelje, *Visitor's Guide to Salem*), da bi ga 1950-ih preuzele večernje vijesti (*Salem Evening News*), gospodarska komora (*The Salem Chamber of Commerce*) i Policijska uprava, nakon čega je taj logo postao praktički sveprisutan u Salemu.³¹ Približavanjem 200. godišnjice suđenja, potomci Rebecce Nurse odlučili su joj podignuti spomenik (u svrhu prikupljanja sredstava formirali su *The Nourse Monument Association*). Spomenik je podignut u Danversu (svečano otkriven 1885.), na groblju nekadašnje farme Rebecce Nurse. Godine 1892. članovi su Instituta Essex (salemsko povijesno, književno i znanstveno društvo i jedno od preteča Muzeja Peabody Essex) predstavili ideju o podizanju spomenika svim žrtvama suđenja. Spomenik nije podignut zbog prevladavajućeg mišljenja da bi se taj događaj trebao ostaviti u prošlosti, a postojala je i nelagoda zbog mogućnosti da bi se neki potomci sudionika suđenja mogli uvrijediti. U mnogim se postupcima vlasti u gradu može očitati želja da se grad barem pokuša udaljiti od veze s vješticama. Tako je godine 1930., povodom slavlja u čast osnivanja

28 Isto 246-255; 283.

29 Isto 234-235.

30 Isto 263-267; 271-276.

31 Logo sa vješticom je toliko raširen, da se često doživljava kao službeni pečat Salema. Međutim, službeni pečat grada prikazuje salemski brod, koji se približava obali Sumatre kako bi trgovao paprom. Na tom se pečatu nalazi i službeni moto Salema: *Divitis Indiae usque ad ultimum Sinum* (Prema najudaljenijoj luci bogatog Istoka). Baker, *A Storm of Witchcraft*, 276.

kolonije, sagrađeno tzv. *Pioneer Village* (koje je trebalo biti samo privremena instalacija, ali je zbog popularnosti postalo stalna) koje prikazuje samo prvih nekoliko godina vezanih uz osnivanje Salema. Uskoro su se formirala dva suprotstavljena mišljenja: jedni su smatrali da je povezanost Salema s vješticama poželjna, dok su drugi smatrali da će takav pristup staviti ostatak salemske povijesti u sjenu. Prva gradska atrakcija vezana uz vještice bio je *Salem Witch Museum* (otvoren 1972.). Turizam je bio osobito razvijen 1970-ih (više od milijun turista), djelomično zbog velikog uspjeha *Salem Witch Museum*a (kasnije se grade i mnoge «varijacije na temu», počevši od 1979. s *Witch Dungeon*). Grad je ubrzo postao i centar događanja vezanih uz Noć vještica (*Halloween*), a 1982. godine organiziran je prvi *Haunted Happenings festival*. Festival se pokazao ekstremno uspješnim, pa se i danas održava (svakog listopada dovodi desetke tisuća turista i donosi oko devet milijuna dolara prihoda). Kako se počela približavati 300. godišnjica suđenja, 1986. godine osnovan je Odbor za njezinu proslavu (*Salem Tercentenary Committee*) kojem je osnovni zadatak bio osmisliti kako bi se suđenja mogla komemorirati. Odbor je sponzorirao podizanje spomenika žrtvama 1992. (*The Salem Witch Memorial*; 20 jednostavnih granitnih klupa, na svakoj je urezano ime žrtve s datumom smrti; govornici na otkrivanju spomenika bili su Arthur Miller i nobelovac Elie Wiesel). I grad Danvers podigao je spomenik povodom 300. godišnjice, a postavili su ga nasuprot nekadašnje vijećnice (na granitnoj ploči urezana imena 20 žrtava). U gradu Salemu se uskoro (oko 300. godišnjice) ponovno počelo raspravljati o ulozi «vještijeg turizma», o čemu se raspravlja i danas.³² Javljuju se različiti (često suprotni) ciljevi turističke industrije grada: želja za zaradom, edukacijom, sjećanjem na žrtve i komemoracijom događaja, želja za zabavom. Bitno je spomenuti da se većina atrakcija vezanih uz vještice temelji na nekom obliku izvedbe (broj originalnih artefakata u današnjem Salemu koji su izravno povezani sa suđenjima je minimalan), koja često i nije povijesno točna. Međutim, u tako razvijenoj turističkoj industriji, čini se da povijesna točnost nije prioritet, nego je prioritet postala zabava turista. U Turističkom vodiču grada (2017.) najveći dio oglasa odnosi se na reklame atrakcija vezanih uz vještice, dok naslovnica Vodiča sugerira 17. stoljeće. Osim članaka posvećenih industriji, pomorstvu i bogatoj vjerskoj povijesti Salema, tek jedan detaljnije govori o samim suđenjima, s time da istovremeno promovira jednu osobito popularnu turističku atrakciju, predstavu *Cry Innocent* (posjetitelji preuzimaju ulogu porote prilikom suđenja Bridget Bishop). Predstava se temelji na pokušaju «oživljavanja povijesti», iako katkad «porota» proglašuje Bridget Bishop krivom (dakle, poanta je opet da se posjetitelji zabave). Dakle, velik broj turističkih atrakcija vezan je uz vještice, te velik broj posjetitelja dolazi u grad upravo iz želje za jezivim uzbuđenjima i zabavom (primjerice, *Boris Karloff's Witch Mansion* i *Salem's Museum of Myths and Monsters: Terror on the Wharf*, te velik broj tzv. *Haunted Houses*). Brojne atrakcije pokušavaju povezati autentičnost i dramatičnost, za što bi primjer bio spomenuti *Salem's Witch Dungeon* muzej koji je pola muzej (čuva jednu autentičnu gredu iz nekadašnjeg salemskog zatvora), a pola performans (greda stoji sama u mraku s upozorenjem da se može dotaknuti samo na vlastitu odgovornost, a u pozadini svira jeziva glazba). Spomenuti *Salem Witch* muzej nema izložene originalne

32 Isto 271-285.

artefakte iz prošlosti i također funkcionira na temelju performansa. Cilj muzeja je osim zabave posjetitelja i njihova edukacija (kako strah i netolerancija uzrokuju opresiju, tlačenje). Još jedna takva atrakcija je i *Salem Witch Village* gdje se posjetitelji educiraju o «povijesti vještica», a cilj je pokušaj ukidanja stereotipnih stavova o vješticama. Za razliku od Salema, u Danversu ima više «originalnih» mjesta vezanih uz suđenja (primjerice, nekadašnja kuća i farma Rebecce Nurse i ostaci temelja župnog ureda). Međutim, za razliku od Salema, Danvers nije toliko «popularan», pa ni ne bilježi tako velik broj turista (iako se tamo čuva *The Brehaut Witchcraft Collection*, najveća kolekcija tiskanih materijala vezanih uz suđenja). Prema tome, grad Salem vrlo je uspješan u svojevrsnoj manipulaciji posjetitelja zato što uspijeva nadvladati svoj manjak direktne povezanosti s prošlošću i preobličiti ga u ono što zanima posjetitelje.³³

ZAKLJUČAK

Primjer događaja koji su se zbili u Salemu 1692./93., pokazuje nam kako prošlost može imati značajan utjecaj na oblikovanje jedne suvremene zajednice. Nakon više od 300 godina prva asocijacija na grad, kao i osnovni razlog priljeva ogromnog broja turista, i dalje je vještica. Postoji međutim potreba grada i stanovnika da se opravdaju za tragične događaje i da ih obilježe, da preuzmu ulogu svojevrsnog podsjetnika javnosti na to što se može dogoditi kada paranoja, masovna panika i netolerancija preuzmu kontrolu u jednoj zajednici. Dakle, svijest o tragediji suđenja postoji, a predstavljaju je komemorativni spomenici žrtvama, ali i brojne atrakcije čija funkcija nije isključivo zabavna, nego i edukacijska. S druge strane, prosperitet grada uvelike ovisi o iskorištavanju spomenute tragedije, pa je tako skoro svaka turistička atrakcija vezana uz vještice. Kod mnogih se javlja i strah da je «vještica» jedino što predstavlja Salem, s obzirom na to da postoje i neka druga značajna obilježja njegove povijesti (poput važne uloge pomorstva). Uzroci, odnosno povodi, suđenja bili su brojni. Od nesigurnosti i mržnje, koje su stvorila ratna zbivanja, do trzavica i nerazumijevanja unutar same zajednice koja se okrenula protiv svojih članova. Optužitelji, optuženici i suci, kao glavni akteri procesa suđenja, predstavljaju tri zasebne grupacije koje su na mnoge načine povezane (ratovi, ekonomska kriza i puritanska vjera činili su skup vanjskih čimbenika koji su utjecali na sve tri grupacije). Optuženike je, kako su se suđenja sve više zahuktavala, činio sve širi spektar ljudi: od statusno najnižih i marginaliziranih (robova, prosjaka) do uglednih i cijenjenih pripadnika društva. Razmišljajući o sucima, čiji je zadatak bio donijeti pravednu presudu, možemo doći u iskušenje da ih doživimo samo kao praznovjerne i zaostale. Međutim, oni su bili produkt svoga vremena, njihovi su se stavovi temeljili na publikacijama i mišljenjima koja su se tada smatrala točnima i koja su propagirala više-manje isto – vještice i vrag su stvarna prijetnja, a njihov je zadatak bio da tu prijetnju spriječe. Također produkt tadašnjeg vremena (a i društva koje je bilo vrlo opresivno nastrojeno prema ženama) bile su i «začarane» osobe koje su u ovom događaju imale

33 Robin DeRosa, *The making of Salem: the witch trials in history, fiction and tourism* (Jefferson, North Carolina: McFarland, 2009), 153-185.

ulogu kakvu vjerojatno do tada nije imala ni jedna grupa žena jer su na neki način odlučivale hoće li netko umrijeti ili će biti pošteđen. Postoje brojne teorije o njihovim stvarnim motivima, o uzrocima njihova ponašanja, ali tu se može samo nagađati. Posljedice suđenja, poput povoda, također su brojne. Pokušaj guvernera Phipsa da zataška događaje potpuno je propao, jer su oni poslužili kao inspiracija brojnim književnicima, političarima i biznismenima u godinama koje su uslijedile.

ABSTRACT

The remembrance culture in present-day Salem (Massachusetts) is most emphasised in regard to the memory of the tragic events in the years 1692–1693. It is about trials concerning alleged witches, in which much more than 100 people were accused and 19 executed. Prosecutions started in the Puritan village of Salem (present day Danvers), in order to spread to the neighbouring places. These events in American history were remembered as an example of injustice and mass paranoia. Many historians wrote about these events, and they served as inspiration means to numerous writers. The fact that a part of the trial was held in the historical area of Salem, has provided today's city with profit, via the form of «wicked tourism» (a series of tourist attractions associated with witches).

Keywords: Early Modern History, Witch Trials, Salem, Puritans, Colonial Massachusetts, American History

LITERATURA

Baker, Emerson W. *A Storm of Witchcraft. The Salem Trials and the American Experience*. New York: Oxford University Press, 2015.

Bayer, Vladimir. *Ugovor s đavlom*. Zagreb: Informativ, 1982.

Blumberg, Jess. „A Brief History of the Salem Witch Trials.“ 23. listopad 2007. (<http://www.smithsonianmag.com/history/a-brief-history-of-the-salem-witch-trials-175162489/>. Pristup 9.1.2018.)

Brooks, Rebecca Beatrice. „History of the Salem Witch Trials.“ History of Massachusetts Blog, 18. kolovoz 2011. (<http://historyofmassachusetts.org/the-salem-witch-trials/>. Pristup 9.1.2018.)

DeRosa, Robin. *The making of Salem: the witch trials in history, fiction and tourism*. Jefferson, North Carolina: McFarland, 2009.

Encyclopedia Britannica, s. v. „King William’s War“. <https://www.britannica.com/event/King-Williams-War> (Pristup 9.1.2018).

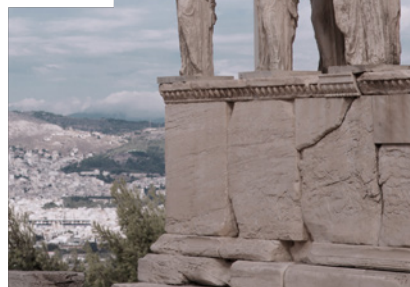
Games, Alison. *Witchcraft in Early North America*. Plymouth: Rowman & Littlefield Publishers, 2010.

„King Philip’s War“. <http://www.history.com/topics/native-american-history/king-philips-war> (Pristup 9.1.2018.)

Turistički vodič grada Salema iz 2017. http://ebook.universalwilde.com/DestinationSalem_2017/ (Pristup 9.1.2018.)

Pro tempore

Časopis studenata povijesti

Pro tempore

Časopis studenata povijesti, br. XIII

Zagreb, 2018.

Pro tempore

Časopis studenata povijesti

Godina XIII, broj 13, 2018.

Glavni i odgovorni urednik

Ivan Grkeš

Zamjenica glavnog urednika

Lucija Bakšić

Uredništvo

Mihaela Marić

Lucija Bakšić

Mario Katić

Igor Krnjeta

Urednici pripravnici

Andrija Banović

Matej Lisičić

Matea Altić

Marta Janković

Alen Obrazović

Saša Vuković

Lektura i korektura

Alina Jušić

Ema Maglić

Ema Botica

Tanja Jelinić

Karla Papeš

Mateja Papić

Borna Treska

Recenzenti

dr. sc. Zrinka Blažević

dr. sc. Estela Banov

dr. sc. Zrinka Nikolić Jakus

dr. sc. Nikica Gilić

dr. sc. Tomislav Galović

dr. sc. Hrvoje Gračanin

dr. sc. Emil Heršak

dr. sc. Branimir Janković

mr.sc. Vedran Obućina

dr. sc. Sanja Potkonjak

dr. sc. Martin Previšić

dr. sc. Marko Šarić

mr. sc. Filip Šimetin Šegvić

mr. sc. Nikola Tomašegović

Dizajn i priprema za tisak

Rene Jelenić

Prijevod s engleskog jezika

Alen Obrazović

Ema Bonifačić

Paula Fajt

Izdavač

Klub studenata povijesti –

ISHA ZAGREB

ISSN: 1334-8302

Adresa uredništva:

Klub studenata povijesti -

ISHA Zagreb (za: Redakcija *Pro tempore*)

Filozofski fakultet

Sveučilišta u Zagrebu

Ivana Lučića 3

10000 Zagreb

Email:

pt.urednistvo@gmail.com

Časopis je besplatan.

Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/pro-tempore>

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim radovima izražavaju isključivo stavove autora i ne predstavljaju nužno stavove i mišljenja uredništva i izdavača. Izdanje časopisa ostvareno je uz novčanu potporu Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Kluba studenata povijest – ISHA Zagreb i Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta.